

БЕЛЕЖИТИ ТВОРЦИ - ТРАКИЙСКИ БЪЛГАРИ

ТРАКИЕЦ ПО РОЖДЕНИЕ, ТРАКИЕЦ ПО ДУХ

Навършиха се 100 години от рождението на скулптора Стою Тодоров, създаде величавия паметник на Капитан Петко войвода в Хасково

Златка Михайлова

65 години вече паметникът на най-гачения и популярен войвода Капитан Петко краси Хасково. Монументът с висока художествена стойност се счита за най-впечатляващия и въздействащ паметник на големия родолюбец. Всеки хасковлия знае кой е неговият създател – скулпторът Стою Тодоров (1919-1997), от чието рождение се навършиха сто години.

Стою Тодоров

Стою Тодоров е роден на 24 август 1919 г в село Лъджакьой (днес Лутра, Гърция). Според статистиката на проф. Любомир Милетич в 1912 година селото е смесено, със 120 български семейства и 40 турски. През есента на 1907 г. то става лобно място на войводите Лазар Маджаров, Петър Васков, Георги Гешанов и четниците Яни Милков и Чанко

Карабраянов. След 1920 г. част от българското население се изселва от Лъджакьой, тридесетина семейства пристигат в района на Хасково и Кърджали.

Родителите на Стою Тодоров – Тодор и Мара Чолакови, са тютюноработници. Детството и ученическите му години преминават в Хасково. След гимназията Стою Тодоров завършва Художествената академия в София в класа на проф. Марко Марков. По вре-

ме на следването си има досег и със светила като Иван Лазаров, Иван Фунев, Васка Емануилова и още много творци -художници, артисти, поети, певци. Работи предимно в монументалния и портретния жанр на скулптурата. Участва в изложби у нас, в Москва, Будапеща, Дрезден, преподава на студенти, получава званието „заслужил художник“. Негови творби днес се намират в Националната художествена галерия в София, в Кърджали и в други градове.

За хасковлии Стою Тодоров е преди всичко авторът на забележителния паметник на Капитан Петко войвода, отдавна превърнал се в част от облика на града. През 50-те години на XX в. многобройната и активна хасковска тракийска организация решава да увековечи паметта на Капитан Петко. През януари 1953-а окръжният вестник „Родопска борба“ пише за съвещание в клуба на тракийската организация за избор на инициативен комитет. През март следващата година същият вестник съобщава за отправен апел за даряване на суми за издигане на паметника. За кратък срок паметникът от гранит и бронз е готов, в съавторство с арх. Мария Милева (1926-2001), съпруга на Стою Тодоров. Монументът се открива официално на 18 декември 1955 г., с което се отбелязва и 111-годишнината от рождението на Капитан Петко войвода. Присъстват стотици граждани, повечето от които са тракийски бежанци и техни потомци. Слово произнася Янчо Георгиев, първи секретар на Окръжния комитет на БКП в Хасково. Централното ръководство на тракийската организация в лицето на председателя Никола Спиров приветства усилията по издигане на монумента.

Събитието е отразено от вестниците „Родопска борба“ и „Народна армия“. В Държавния архив в Хасково днес се съхраняват уникални снимки от първата копка на паметника, шествието за откриването му и тържеството. Мнозина потомци на тракийски бежанци в региона пазят в семейните си албуми като скъп спомен снимки, направени пред паметника в дните около неговото откриване. Години по-късно тогавашното издателство „Септември“ тиражира пощенска картичка с изглед на паметника, която днес може да се види единствено в колекционерски сбирки. Автор на снимката е фотографът Георги Пасков, син на родения в Хасково собственик на фотоиздателство „Григор Пасковъ“. Екземпляр от картичката притежава Регионалната библиотека „Христо Смирненски“ в Хасково.

Стою Тодоров прави още един паметник на Капитан Петко войвода в Борисовата градина в София. Той е издигнат със спонсорството на фирми от Тополовград, Хасково, София, на стотици потомци на тракийски бежанци, сред които е и самият автор. Тържественото откриване през 1995 г. става след 20-ия конгрес на Съюза на тракийските дружества в България. За подготовката, направените дарения и откриването на паметника пишат вестниците „Тракия, „Новинар юг“ и „Шипка“. Навсякъде се подчертава, че скулпторът е Стою Тодоров, автор на паметника в Хасково. Ето какво казва той пред областния вестник „Шипка“, след като е готов вторият паметник на Капитан Петко: „Аз направих двата паметника не за ръководствата на Тракийския съюз, а за тракийската история, за бежанците и техните потомци, в името на многото знайни и незнайни жертви от Западна и Източна Тракия.“

Историята с втория паметник, дело на Стою Тодоров, има своето продължение. Поради поставяне на бюст-паметник Капитан Петко в Алеята на бележитите българи в София с решение на Съюза на тракийските дружества в България фигурата на войводата в Борисовата градина е преместена на граничния пункт Капитан Петко Войвода. Активно съдействие оказва община Свиленград. Поводът е 175-годишнината от рождението на националния герой. В основата на постаментата е поставена пръст, донесена от родното място на героя – село Доганхисар (днес Есими, Гърция). Табела на български, английски и гръцки език описва накратко героичния път на прославения син на Тракия.

Тракиец по рождение и по дух, Стою Тодоров застава и зад идеята за издигане на паметник на невинните деца на бежанци от Беломорска Тракия, избити от османски войски. Мемориалът Илиева нива, дело на други творци, е открит край ивайловградското село Глумово през 1996 г.

Най-значимите си творби Стою Тодоров прави след завръщането си в България от Сирия. През 60-те години работи като професор по скулптора в Художествената академия в Дамаск. Сред творбите му е и бюст-паметникът на проф. Асен Златаров в София. Той е проектиран и изпълнен от гранит безвъзмездно от Стою Тодоров и Съюза на тракийските дружества в България през 1994 г. Бюст-паметникът на именития син на Хасково, който гледа към близката улица „Асен Златаров“, е изграден по предложение на

национален инициативен комитет с председател видния историк акад. Илчо Димитров, тогава министър на образованието и научните технологии.

Релефни композиции с автор Стою Тодоров украсяват сградата на Народната библиотека „Иван Вазов“ в Пловдив, открита през 1972 г. Те представляват впечатляващи портретни фигури на герои от произведения на Вазов, на български герои и будители. Релеф на светите равноапостоли Кирил и Методий, изпълнен от цветна керамика, е монтиран на фасадата на едноименното училище в Бургас. Поставен е през 1960 г. по случай 24 май.

Изкуствоведите определят като най-значимо произведение на Стою Тодоров паметника на Паисий в Банско, открит през 1976 г. Фигурата на автора на „История славянобългарска“ е изработена от уникален единичен гранитен блок от Родопите, така нареченото черно габро. На разлистените мраморни страници са издялани цитати от „Историята“. Тодоров участва и в художественото оформление на сградата на Камерната опера в Благоевград с барелеф от врачански камък на главната фасада. Водеща е фигурата на легендарния тракийски певец Орфей заедно с други образи от митологията.

В Музея на социалистическото изкуство в София, филиал на Националната художествена галерия, се пази репродукция от бронз на статуята „Република“, създадена като временна скулптурна украса във връзка с провеждането на референдума през 1946 г. Тя е проектирана и изпълнена от колектив скулптори – Стою Тодоров, Васил Радославов и Александър Занков. Фигурата става популярен символ и е възпроизведена върху различни печатни и други материали. Заедно с Васил Радославов Стою Тодоров е автор и на впечатляващи барелефи на фронтоната на сградата на Националната опера и балет.

Автор и на други монументални произведения, Тодоров твори и малки пластики. Такава творба се намира днес в Националния литературен музей „Никола Вапцаров“ в столицата. Тя е дарена от актрисата Мара Чапанова. Скулпторът оставя в архива си и примери, показващи усета му за рисунка и изящна форма. Активен общественик, той участва в създаването на Фонда на Съюза на българските художници, редактор е в списание „Изкуство“, вестник „Народна култура“.

Ето още един шрих към личността на именития скулптор. Известни художници, сред които са Стою Тодоров, Васка Емануилова и Дечко Узунов, открито се застъпват за възрастната и болна Евдокия Петева-Филова, интернирана от София след 9 септември 1944 г. като съпруга на разстреляния учен и министър-председател Богдан Филов. В писмо до Софийския градски народен съвет интелектуалците настояват заради нейните заслуги в областта на културата и дългогодишния ѝ труд на учен-етнограф да ѝ бъде позволено да се върне в София.

„Път през сложните времена на култове и догми, на реваншизъм и диктатура, път на доказване и опазване на изградена и устойчива личност, непримирима и неподкупна... Път, изпълнен с неравности, със завои, стръмнини и пустини, Стою Тодоров премина с достойнство, самочувствие и чест, скромно и почтено, което му определи наградата да бъде ценен, обичан и уважаван, да остави забележими и непреходни следи в българското изкуство на 20-ти век“. Така синовете на Стою Тодоров – Александър и Иван пишат за своя именит баща in memoriam.

... А край паметника на Капитан Петко в Хасково расте още една млада елхичка, засадена от Тракийското дружество „Георги Сапунаров. С поклон пред 175-годишнината от рождението на легендарния войвода. С поклон пред създателя на величавия монумент – сина на Тракия Стою Тодоров.

Източници:

1. Енциклопедия на изобразителните изкуства България в 3 тома, т. 2. Институт за изкуствознание на БАН, Издателство на Българската академия на науките, София, 1987
2. Съвременен българско монументално изкуство 1956 – 1986, под редакцията на Христо Стефанов и Максимилиан Киров. Комитет за Култура, ДО „Изобразително изкуство“, Държавно издателство „Д-р Петър Берон“, София, 1986
3. Труфешев, Николай. Архитектурно-скулптурният паметник в България. Държавно издателство „Техника“, София, 1981
4. Живот в името на хората, справедливостта и свободата, Биобиблиография, Регионална библиотека „Христо Смирненски“, Хасково, 2019
5. Следи по пътя, блог